

VILANOVA I LA GELTRÚ: UN PROCÉS D'INDUSTRIALITZACIÓ (1830-1913)

RAIMON SOLER I BECERRO

Durant el segle XVIII, Vilanova i la Geltrú havia assentat el seu creixement econòmic en l'exportació i el comerç de vins i aiguardents.

A mitjans del segle XIX la situació era tota una altra: la indústria, especialment la tèxtil cotonera, començava a ser la principal activitat econòmica de la vila. En aquest article s'analitza com es va produir aquest canvi, quina ha estat l'evolució del sector tèxtil durant el segle XIX fins al 1913 i, finalment, s'analitzen, des de la perspectiva de la seva composició social, les sis empreses tèxtils protagonistes de l'arrencada industrial de la capital del Garraf.

VILANOVA I LA GELTRÚ: UN PROCÉS D'INDUSTRIALITZACIÓ (1830-1913)

Durant les primeres dècades del segle XIX l'economia catalana va patir uns canvis profunds. D'una banda, es va passar de la possibilitat de desaparició de la manufactura tèxtil de les indïanes a la construcció d'una societat industrial que, en un primer període, es va erigir emulant —des del punt de vista tecnològic— l'exemple britànic. Davant la prohibició d'importar cereals, la solució havia de passar per la conquesta del mercat interior i, per aconseguir-ho, els fabricants de teixits catalans van optar per la modernització per poder fer front a la competència de la resta dels teixits espanyols amb un producte més barat i de més qualitat. A més, calgué la protecció d'aquest sector, com a contrapartida a la dels cereals, per poder fer front a la competència estrangera.⁽¹⁾

D'altra banda, es va produir un canvi en l'estructura del comerç exterior català que havia de significar la subordinació d'aquest a les necessitats de la nova indústria moderna: el nou circuit comercial giraria entorn l'exportació de vins i la importació de cotó com a retorn dels mercats antillans.⁽²⁾

La història del desenvolupament de Vilanova i la Geltrú durant el segle XIX seria un resum d'aquests canvis. El creixement del set-cents s'havia basat en la producció i en l'exportació de vins i aiguardents. Després del període crític de la Gerra del Francès i de la postguerra, les dades de què disposem per al comerç vilanoví reflecteixen clarament els canvis produïts. A partir de mitjan segle XIX

l'exportació d'aiguardents i d'altres productes va perdre pes davant del vi comú, el qual es va convertir en la principal sortida pel port de Vilanova. Aquest canvi en l'estructura del comerç, però, també ens indica el canvi en els circuits comercials. Un cop desapareguts els mercats del nord d'Europa, el vi que s'exportava es dirigia principalment cap a les colònies d'ultramar. Finalment, cal ressenyar un altre canvi substancial: Barcelona s'havia convertit en el centre consumidor i redistribuïdor dels vins del Penedès. Vilanova i la Geltrú havia esdevingut convertit fonamentalment en un port de cabotatge.

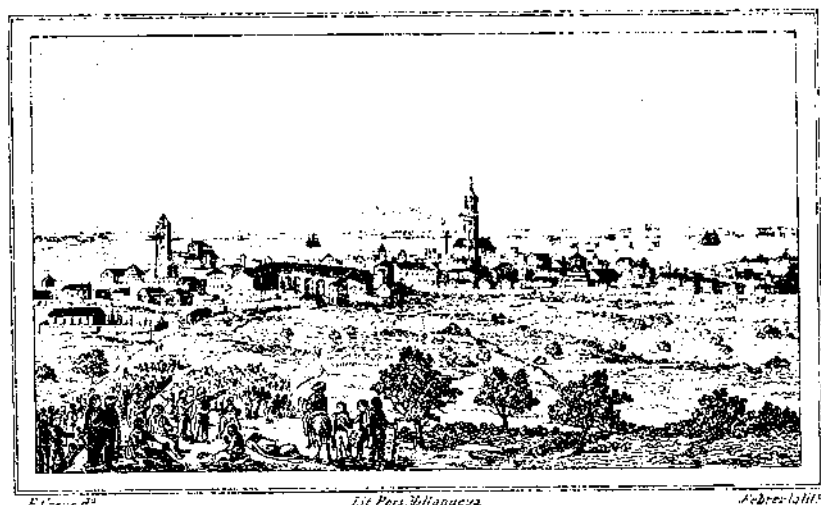
L'exemple dels principals comerciants vilanovins ve a representar la imatge del nou comerç exterior català: Francesc Font o Salvador Raldiris havien traslladat una part important de les seves activitats a Barcelona des d'on negociaven amb el vi que portaven des de Vilanova i que exportaven cap a les Antilles, on tenien lligams o sucursals. Però també eren uns dels principals importadors de cotó, que ha-vien convertit en el principal retorn de les seves expedicions antillanes.⁽³⁾

El canvi realment espectacular, però, no es produí en el comerç, sinó en el sector industrial. A partir de 1833 s'engegà a Vilanova un procés d'industrialització, que la va convertir en un dels principals nuclis industrials del país. És aquest procés el que es pretén analitzar en aquestes ratlles.

1. UNA POBLACIÓ SENSE TRADICIÓ INDUSTRIAL

El que fa realment notori el cas de Vilanova és la seva manca de precedents consolidats en la manufactura tèxtil. De fet, només comptem amb el precedent de la fàbrica d'indianes de Larrard i O'Sullivan.⁽⁴⁾ Podem considerar que Vilanova s'emmotillaria al model plantejat per Jaume Torras per a la protoindústria catalana: «*el auge de la agricultura comercializada no constituyó una respuesta a las necesidades del desarrollo 'protoindustrial' ni se adaptaba a ellas; la relación era más bien a la inversa.*»⁽⁵⁾

Mentre la zona interior del Penedès —les conques del Riudebitlles i de l'Anoia— sí que havien viscut el procés d'expansió de la manufactura tèxtil, la zona litoral s'havia especialitzat en la producció i el comerç de vins i aiguardents.⁽⁶⁾

F. G. G. G.

Lit. Por. Villanueva

Adre. 1817

Vista de Villanueva el día de Reyes de 1817.

A la Vilanova emmurallada de l'any 1836, segons un gravat de l'època, s'hi pot veure una xemeneia fumejant que testimonia l'inici de la industrialització de la vila (font: Los Misterios de Villanueva, vol. I, anònim, Vilanova, 1851).

La imatge que ens podem compondre de la Vilanova anterior a 1840 és la d'una ciutat abocada a la producció i al comerç de vins, una ciutat en què les activitats no comercials ni agràries es plasmarien en una munió de petits artesans de caràcter preindustrial: corders, fusters, ferrers, esparters, basters, etc. Destaquen per la seva contribució relativa a l'any 1812 aquelles professions més vinculades al principal sector econòmic de la vila: els boters, els comerciants i els patrons de vaixell. L'única activitat manufacturera digna de menció és la boteria. Aquesta, però, era duta a terme en bona part pels mateixos comerciants de vins i, de vegades, els mateixos boters es dedicaven a les activitats comercials. En resum, aquest sector depenia fortament de les conjuntures vitivinícoles, augmentant o disminuint en funció de les necessitats del comerç.

2. VILANOVA: UN PROCÉS D'INDUSTRIALITZACIÓ

A mitjans dels anys trenta, la indústria catalana va iniciar un procés que escurçaria la distància que ens separava d'alguns països europeus. Amb la creació de la fàbrica de "Bonaplata, Vilaregut, Rull i Cía.." es pot parlar de l'arrencada d'una indústria plenament moderna en la qual es combinaven aspectes organitzatius —adopció del sistema fabril, primera empresa de caràcter integral— juntament amb aspectes tècnics com poden ser la mecanització de tot el procés productiu —la filatura i el tissatge— i la incorporació de noves formes energètiques: l'ús del vapor. Com molt bé diu Alexandre Sánchez, la fàbrica dels Bonaplata marcaria un punt d'inflexió en l'evolució de la indústria cotonera catalana.⁽⁷⁾

Va ser en aquest punt d'inflexió en què Vilanova i la Geltrú va iniciar la seva arrencada com a ciutat industrial. És així com el 26 d'agost de 1833 s'escripturava davant del notari vilanoví Antoni Vidal la societat "Roquer, Gumà y Cía." amb l'objectiu que els dos socis gerents —Francesc Roquer i Sebastià Gumà— duguessin a terme tots els treballs per a la construcció i posada en marxa d'una fàbrica de filats i teixits de cotó. És la que es coneixeria amb el nom de «Fàbrica de la Rambla».⁽⁸⁾

Tot i que l'exemple de la «Fàbrica de la Rambla» va tardar encara uns anys a tenir continuïtat a la mateixa Vilanova, un cop va arrencar el procés, aquest va esdevenir imparable. El que el fa espectacular no és tant la relativa rapidesa amb què es produeix, sinó les proporcions i les característiques del procés.

D'una banda, l'exemple de Vilanova correspon al d'aquelles ciutats que van emprendre el camí de la industrialització en el període de l'expansió del vapor. El quadre 1 ens dona idea de la magnitud de la implantació d'aquesta nova forma energètica a la vila. Si entre els inicis de la indústria fabril a Vilanova i l'any 1861 la força de vapor instal·lada s'havia multiplicat per 13, entre el 1861 i el 1903 el multiplicador fou només de 4,95.

QUADRE 1**Us del vapor a Vilanova i la Geltrú**

any	Nombre d'empreses	CV
1847	1	24
1850	3	122
1861	5	320
1876	6	730
1903	9	1.585

FONTS: Arxiu Històric Comarcal de Vilanova i la Geltrú (AHCVG), lligall 2.878.

El desenvolupament de l'ús de la força de vapor va significar, al mateix temps, l'acceleració del procés de mecanització del sector tèxtil, primer en la filatura i després en el tissatge. I, d'altra banda, es produí en el període que va fins a 1866 un desplaçament cap a la costa de la localització de la indústria. D'un sector cotoner, especialment en la filatura, situat a comarques com el Berguedà, l'Osona i l'Anoia —aquesta darrera comarca contenia el 13,30% del total de les putes de filar l'any 1850—, es passà a una situació en què el que predominava era la localització a les comarques costaneres com el Maresme, el Barcelonès o el Garraf. La producció a mà no podia competir amb la mecànica i aquest desplaçament era producte fonamentalment de l'avantatge comparatiu de les poblacions de la costa, ja que, a conseqüència dels deficients mitjans de transport, els sortia més barat el principal imput energètic: el carbó de pedra —l'hulla britànica de Cardiff o de Newcastle.⁽⁸⁾

Aquest desplaçament és el que ve a representar el quadre 2. Aquest posa clarament de manifest l'evolució divergent de la indústria cotonera a Igualada i a Vilanova. Mentre en els inicis podem veure una major implantació a Igualada basada gairebé exclusivament en els motors de sang, a mesura que augmenta l'expansió del vapor la primàcia vilanovina es va ampliant. Igualada es trobava en un final: el del regnat de la berguedana; Vilanova es trobava en un inici: el de la revolució industrial pròpiament dita. L'ensulsiada de la indústria igualadina fou tan forta que no es recuperà fins a finals de segle, moment en què aquesta havia procedit a un intens procés de modernització.⁽⁹⁾

QUADRE 2

Evolució de la maquinària en la indústria tèxtil cotonera a Igualada i a Vilanova i la Geltrú, 1850-1910

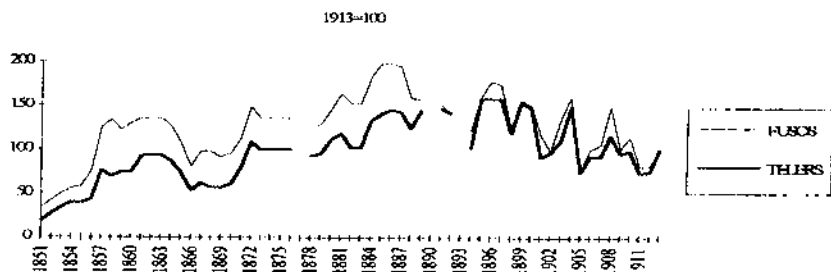
	Fusos mecànics Igu.		Fusos mecànics Vilan.		Telers mecànics Igu.		Telers mecànics Vilan.	
1850	55.740	-	7.630	17.436	1.436	47	63	319
1855	17.380	-	4.400	21.350	605	24	60	429
1860	-	-	-	47.744	-	12	-	836
1865	-	-	-	39.762	-	10	-	833
1870	-	-	-	35.214	-	6	-	689
1875	2.864	-	-	49.714	552	1	-	1.136
1880 ¹	4.000	-	546	53.468	577	-	329	1.276
1885	1.040	-	-	72.795	285	-	101	1.600
1890	360	-	-	55.644	173	-	101	1.673
1895	-	-	-	58.512	-	-	-	1.802
1900	-	-	-	55.368	47	-	429	1.688
1905	-	-	-	27.792	30	-	800	845
1910	-	-	-	41.848	6	-	1.008	1.122

1. En el cas d'Igualada són dades de 1879.

FONTS: Josep Mª Torres (1979), pp. 51-56; Pere Pascual (1991), pp. 65-66; AHMVG, matricules industrials.

GRÀFIC 1

Evolució de la indústria tèxtil a Vilanova i la Geltrú 1851-1913 (1913=100)

FONTS: AHMVG, matricules industrials

*Josep Ferrer i Vidal (1817-1893). Industrial i polític.
Fou el fundador de la "Fàbrica de Mar" l'any 1846.*

El cas vilanoví, exposat al gràfic 1, reflecteix en bona mesura quina ha estat l'evolució de la indústria tèxtil cotonera durant el segle XIX. D'aquesta manera es pot distingir clarament una primera fase expansiva que abraça el període que va de 1850 (1840 amb més propietat) fins a 1862, destacant principalment els anys 1854-1858. Aquest procés expansiu ja havia estat assenyalat per Jordi Nadal a *El fracaso...* i ha estat refermat després per les estimacions sobre la producció industrial elaborades per Carreras, per Prados de la Escosura i per Maluquer.⁽¹⁰⁾ Carles Sudrià, Pere Pascual i Lluís Castañeda assenyalen, des de la perspectiva de la inversió en societats, que podem dividir aquest període en dos subperíodes. Un primer, que aniria fins a 1855, en què s'incrementà notablement la inversió, centrada sobretot en el sector industrial. I un segon, fins a 1860, en què es produí un veritable «boom» inversor, centrat sobretot en els ferrocarrils.⁽¹¹⁾

Va ser precisament al període 1849-1855, quan es formà l'entramat industrial a Vilanova. Després d'uns anys durant els quals la «Fàbrica de la Rambla» va ser l'única que funcionava a la vila, entre 1849 —any en què s'escripturava la «Fàbrica de Mar»— i 1855 es van crear a Vilanova cinc empreses més: la que ja s'ha esmentat de "José Ferrer y Cía." —o «Fàbrica de Mar»—, "Amigó, Moncunill y Cía." (1850), "Francí, Guardiola y Cía." (1853), "Santacana, Sadurní y Cía." (1854), "Puig, Rafecas, Marquès y Cía." (1855).⁽¹²⁾

Aquest procés d'expansió industrial es va veure aturat bruscament per la crisi que s'inicià el 1861: la «fam de cotó». Aquesta tenia els seus orígens en l'encariment del cotó en floca a causa del bloqueig que van patir el estats cotoners amb motiu de la guerra civil americana iniciada l'any 1860. L'augment del preu del cotó, que fa palès el quadre 3, va causar moltes dificultats a la indústria cotonera. En tres anys el preu de la principal matèria primera havia augmentat un 123 per cent. Això provocà el tancament d'un nombre elevat de fàbriques arreu del Principat. La brusca davallada que ens presenta la sèrie del gràfic 1 reflecteix clarament el moviment contractiu sobre l'economia que es va generar en aquesta crisi. L'any 1865, de les sis empreses que s'havien creat entre 1833 i 1855 només en funcionaven tres. La «Fàbrica de la Rambla» va aturar la seva producció durant els anys 1864 o 1865; l'empresa "Amigó, Moncunill y Cía." va canviar el seu tipus d'activitat i es va convertir en la primera serradora mecànica de la vila; i va deixar de

Isidre Marqués i Riba (1825-1881). Industrial i polític. El 1854 va crear l'empresa «Puig, Rafecas, Marqués y Cía.» amb continuïtat fins avui dia.

funcionar l'empresa "Nadal i Ribó" (societat comercial de Barcelona que havia absorbit l'empresa "Francí, Guardiola y Cía.").

QUADRE 3

Consum i cost del cotó a la «Fàbrica de la Rambla» (1860-1866)

Any	Cotó (quintars)	Valor total (duros)	Preu (Valor/Cotó)
1860	6.148	96.473	15,69
1861	5.737	110.994	19,35
1862 ¹	2.734	72.722	26,60
1863 ²	4.679	164.289	35,11
1864	-	-	-
1865	-	-	-
1866	4.012	132.844	33,11

(1) 1.935 quintars de cotó Tinnivelly, amb un valor de 52.366 duros; 799 quintars de cotó de Nova Orleans, amb un valor de 20.365. A més la fàbrica va consumir 826 quintars de filassa anglesa, que no s'han comptabilitzat, amb un valor de 11.031 duros.

(2) Cotó procedent de Tinnevelly, Madràs, Souboujeach, Macedònia, Smirna, Tarsous, Salem, Bengala, Itàlia i Surate.

FONT: AHCVG. Arxiu de la Fàbrica de la Rambla, Llibres d'inventaris i balanços, anys 1852-1863 i 1865-1884.

Pere Pascual apunta la necessitat de tenir en compte la crisi vitivinícola que es va produir en el trienni 1864-1866. D'aquesta forma es pot considerar que «com a corol·lari de la 'fam de cotó' es produí una ruptura de l'equilibri del sistema de relacions comercials que el Principat mantenia amb la resta d'Espanya i amb les colònies i l'estranger, a conseqüència de la qual s'experimentà, entre el 1862 i el 1866, una considerable pèrdua de numerari que comportà les conseqüents repercussions deflacionàries.»⁽¹³⁾ No és per casualitat, doncs, que es produís una certa coincidència entre els punts més baixos que registra el comerç de cabotatge a Vilanova i la caiguda de l'aparellatge de la indústria tèxtil cotonera que estem comentant.⁽¹⁴⁾

Crisi tèxtil, ruptura de l'equilibri de relacions comercials van acabar conduint a una crisi financera que per Catalunya va tenir greus repercussions: l'enfonsament del mercat borsari a Barcelona i la des-

aparició de bona part del establiments que, fins aquell moment, havien constituït el sistema financer català. Els efectes psicològics que aquesta crisi va generar entre els petits inversors van perdurar durant molt de temps i només van ser trencats per l'auge inversor que es va produir durant la «febre d'or».⁽¹⁵⁾ La indústria tèxtil vilanovina i, en general, la catalana no van assolir els nivells anteriors fins a començaments de la dècada dels anys setanta del segle passat.

La nova etapa d'expansió és el reflex de la febre inversora que es va produir entre 1879 i 1882. De fet, la bona marxa de la indústria era a la base de les expectatives que es van crear al llarg d'aquest període i les inversions no es van dirigir tant cap a les societats industrials, sinó cap a les ferroviàries i cap a les financeres. No en va és l'època en què es realitzà el vell projecte del ferrocarril de Vilanova a Barcelona i també és l'època en què es fundà el Banc de Vilanova.

Com es pot apreciar al gràfic, en la crisi que es produí el 1882 l'economia «real» hauria reaccionat més tard que el sistema financer, però a partir de 1883-1884 l'impuls del creixement del sector tèxtil cotoner es desaccelerà i ja al segle XX inicià un retrocés que es va accentuar durant el quinquenni 1909-1913.⁽¹⁶⁾ En aquest procés hi van incidir diversos factors. Un d'aquests van ser els tractats comercials que es van signar amb França i amb Anglaterra: la contrapartida a l'exportació espanyola de vins havia de ser la facilitat d'introduir manufactures procedents d'aquells països. Un altre d'aquests factors va ser la crisi cerealícola, de caràcter europeu, la qual afectava el principal mercat dels teixits catalans: l'interior peninsular. I a tot això cal afegir els efectes de la crisi fil·loxèrica que, precisament, va tenir el seu moment més àlgid a la zona del Penedès durant la primera meitat dels noranta. També cal considerar que les oscil·lacions que presenta el gràfic, que ens indiquen el període crític pel qual va passar la indústria cotonera a Vilanova, reflecteixen també el període d'expansió que haurien tingut les anomenades fàbriques de riu (les colònies industrials).

Es va intentar solucionar els problemes plantejats per la davallada del consum i per la liberalització de l'entrada de productes industrials britànics i francesos amb la reserva del mercat antillà. Aquest mercat es va sotmetre a unes relacions que l'obligaven a absorbir forçadament les farines i les teles procedents de la Península. Els límits d'aquesta política són evidents. Quan es van perdre les colònies

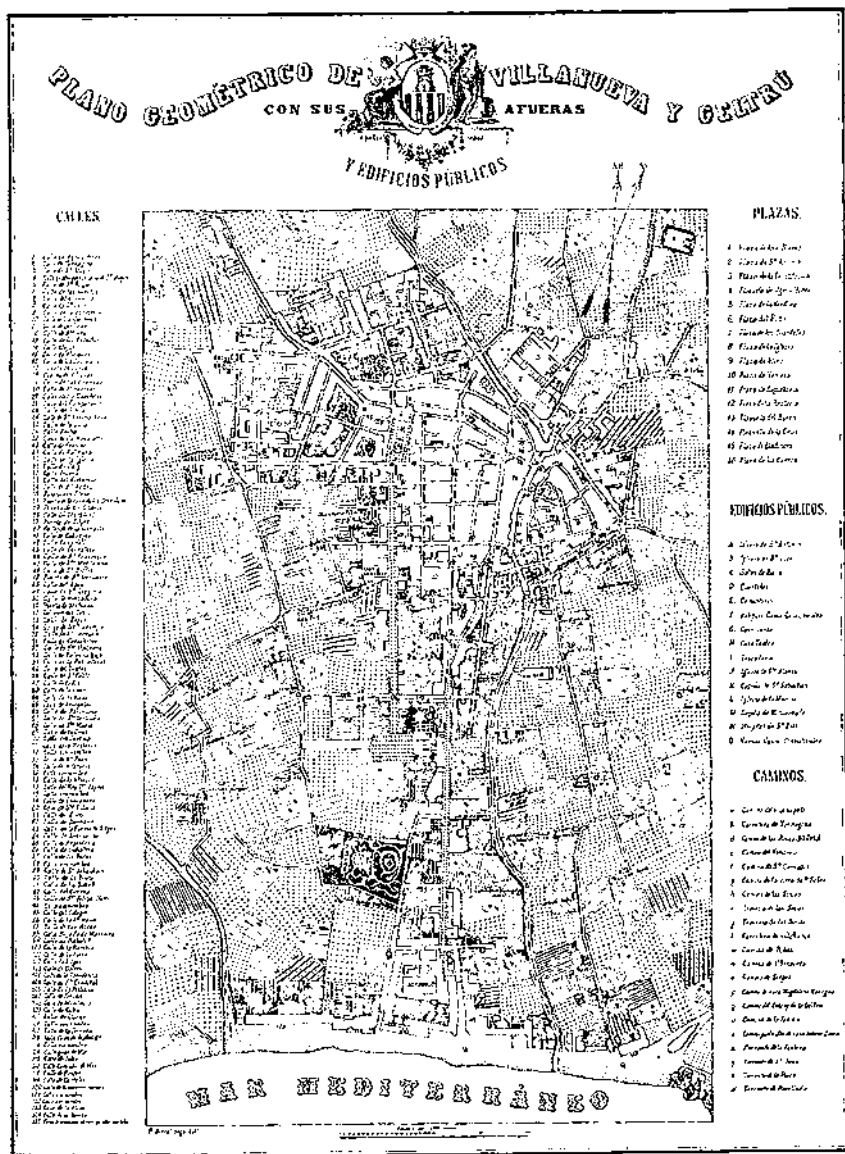
d'ultramar el 1898 es va generar una crisi que afectà no només Vilanova, sinó altres poblacions del Principat.⁽¹⁷⁾ Cal recordar, però, que hi va haver alguns aspectes que van actuar de pal·liatiu d'aquesta crisi provocada per l'impacte colonial. Bona part del mercat antillà que consumia teixits catalans s'havia traslladat a la península. D'altra banda, el relleu dels proveïdors i de les xarxes comercials espanyoles no es podia fer de cop i volta, sinó de forma lenta, i, finalment, la depreciació de la pesseta a nivell internacional va actuar, també, d'estímul a les exportacions de teixits.⁽¹⁸⁾

A partir de 1904, la indústria cotonera catalana no aconseguí mantenir un ritme expansiu a l'alça i els períodes de «bonança» es van produir per causes extraordinàries, com la Gran Guerra de 1914. El gràfic mostra una breu recuperació entre 1904 i 1906, però després patiria una crisi anterior a la Guerra del Marroc força intensa, encara que cal considerar que aquesta és més de caràcter local que d'una altra mena. Així, al gener de 1910, de set fàbriques de filats i teixits de cotó que hi havia a Vilanova, només una —la «Fàbrica de la Rambla», ara amb la raó «Alegre, Ferrer y Cía.»— funcionava amb regularitat. Les altres, o bé treballaven per setmanes alternes o bé es trobaven en atur «por efecto de la crisis textil» o «per reparación».⁽¹⁸⁾

3. SIS EMPRESSES EN ELS INICIS DE LA INDUSTRIALITZACIÓ (1839-1865)

El tret més característic del procés d'industrialització engegat a Vilanova, com podem veure a l'apèndix, és que es va produir fonamentalment en base a la indústria cotonera. Aquest sector es va mantenir com el principal dins de la indústria al llarg de tot el segle XIX, el qual no va deixar mai d'aportar menys del 86 per cent de les quotes a la tarifa 3^a de la contribució industrial.

Aquest sector cotoner presenta la característica d'estar fortament concentrat en un reduït nombre d'empreses. Però, de fet, en el període que abraça aquest epígraf, al costat de la indústria moderna, mecanitzada i amb vapor, van sorgir un seguit d'establiments que elaboraven el teixit a mà. Aquest van poder resistir al llarg del temps a base d'un ús més intensiu del treball i, molt probablement, oferint algun servei a les empreses més grans.

Plànol de Vilanova i la Geltrú de l'any 1865 on es pot apreciar l'emplaçament d'algunes de les fàbriques existents aleshores.

Entre d'altres podem citar el de Josep Puigsech, creat l'any 1842. A mitjans dels anys quaranta tenia 4 telers, es trobava en decadència i produïa 20 quintars de teixits per un valor aproximat de 14.800 rals. L'any 1849, tot i posseir 20 telers, només en tenia en funcionament 7. Malgrat aquests problemes, Josep Puigsech va ser el fabricant de teixits a mà que més temps va resistir a Vilanova, i va desaparèixer a mitjans dels anys setanta del segle passat.⁽¹⁹⁾ L'única societat per a la producció de teixits a mà que trobem registrada a l'Arxiu de Protocols és l'establiment que girà amb la raó de "Ravella y Cía." Per la informació de les matrícules industrials cal suposar que aquest no hauria prosperat més enllà de 1846. La societat s'escripturà l'any 1844 amb un capital de 7.000 duros i havia iniciat els seus treballs el 17 de gener de 1845. El principal soci i administrador era Cristòfor Ravella, comerciant i boter, amb un capital de 2.000 duros. En aquesta societat també hi participaven dos propietaris (Pere Puig i Escardó i Agustí Farreras i Camins), dos teixidors (Jaume Farreras i Puig i Francesc Rabella i Totosaus) i un fabricant (Joan Solsona). L'empresa, però, no deixà pràcticament cap més rastre.⁽²⁰⁾

Van ser les empreses fabrils modernes les que van concentrar la inversió industrial a Vilanova i les que en van marcar el procés d'industrialització. L'empresa pionera va ser la «Fàbrica de la Rambla». La primera escriptura data de 1833, amb la raó «Roquer, Gumà y Cía.», Francesc Roquer i Sebastià Gumà van ser els que van rebre l'encàrrec de fer les gestions i els treballs necessaris per construir la fàbrica. Els altres socis eren comerciants de Vilanova i un de Barcelona —Ra-mon Milà de la Roca. Entre aquests socis trobem grans comerciants com Francesc Font, Joan i Miquel Esquirol, Pelegrí Marquès —oncle d'Isidre Marquès i Ribà— i Pere Garriga. Però també alguns petits comerciants com Gregori Ferrer i Pere Triola, que contribuïen l'any 1836 per «nombre de comerciante y dinero en motas». En aquesta escriptura s'indica que el capital havia de ser aportat per parts iguals i que es donaria als directors a mesura que aquests en tinguessin necessitat. Al final, després de diverses vicissituds que ja són conegudes de tothom, la fàbrica va començar a funcionar l'any 1839.

En aquest cas les aportacions de capital van ser diferents, de manera que els beneficis i les pèrdues s'havien de repartir a proporció de la quantitat invertida. El capital inicial era de 144.000 duros, es trobava força repartit i els principals socis eren Bartomeu Güell, Gregori

VISTA GENERAL DE VILLANUEVA Y GELTRÚ

Tercer desde el molino de viento

Vilanova i la Geltrú va gaudir d'una progressiva industrialització, segons es desprèn d'un gravat de l'any 1878 on es poden observar sis xemeneies fumejants (font: Història de Villanueva y Geltrú, Josep Coroleu, Vilanova, 1878).

Ferrer, Pelegrí Marquès i la vídua de Pere Garriga amb 11.000 duros cada un, encara que cal tenir en compte que, per exemple, el germans Esquirol representaven entre els dos 17.350 duros. Josep Ferrer i Vidal havia passat a ser un dels dos directors, juntament amb Sebastià Gumà. Un cop engegat el procés d'industrialització, l'empresa es va veure superada per altres quant a capital i capacitat productiva. Durant el període va variar de raó social, malgrat que els socis van continuar essent pràcticament els mateixos. Aquest canvi de raó coincidí amb el canvi de directors: «José Ferrer y Cía.», l'any 1844; «Ribó, Ràfols y Cía.», l'any 1848; «Gispert, Soucheiron y Cía.», l'any 1856, i, finalment, «Asbert, Soucheiron y Cía.», el 1865).⁽²¹⁾

L'empresa més gran que tractem en aquest període va ser la que va crear Josep Ferrer i Vidal. L'escriptura data de l'any 1849, però és molt probable que el projecte s'hagués anat gestant ja des que Josep Ferrer va aconseguir convertir-se en l'únic director de la «Fàbrica de la Rambla». Just en aquell any de 1844, Ferrer i Vidal signava els capítols matrimonials amb la seva futura esposa, Conxita Soler, que era filla d'un indiano. En aquests, els pares de Ferrer li cedien tots els béns que li corresponien per herència, reservant-se'n, però, l'usdefruit. Els sogres aportaven 4.000 i 3.000 duros cada un i Concepció Soler aportava, a més, una casa a l'Havana. Josep Ferrer i

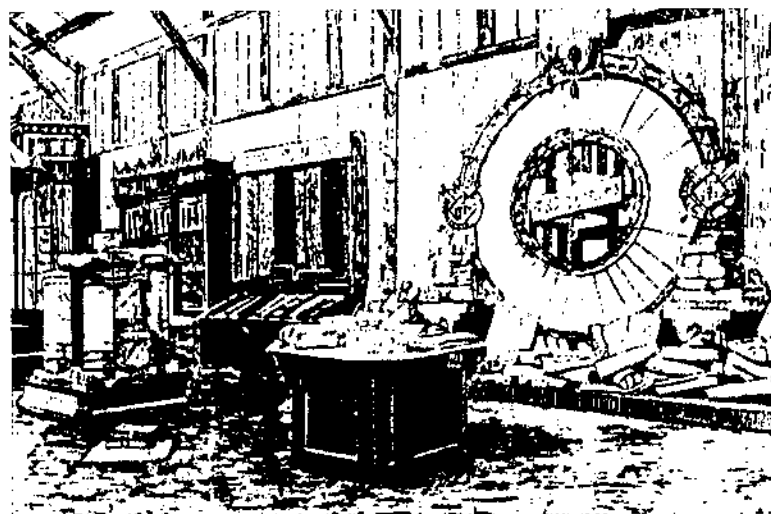
Vidal posava de la seva part 2.000 duros. D'altra banda, en aquest mateix any, Pau Soler Roig, el sogre, s'incorporava com a soci de la «Fàbrica de la Rambla» mentre el mateix Ferrer deixava de fer-hi cap aportació de capital, encara que en l'escriptura s'establí que rebria la quantitat de 500 duros anuals i el 4% de les utilitats. Sembla que la nova empresa «José Ferrer y Cía.» la va muntar a la seva mida, ja que el control de la família era pràcticament total: a més del mateix Ferrer, hi participaven el sogre i l'oncle —Joan Ferrer Roig. Al costat d'aquests, dos socis més procedien de la «Fàbrica de la Rambla»: Bartomeu Güell i Pelegrí Marquès, sense que abandonessin la participació en aquella societat. Finalment, Domènec Vidal era, aparentment, el soci que consta amb més participació. Dic aparentment, perquè l'any 1851 Domènec Vidal i Josep Ferrer signaven una escriptura de reconeixement en què dels 58.725 duros amb què participava Vidal en l'empresa, aquest reconeixia que Josep Ferrer en posseïa de tret 38.000, és a dir, la major part. En resum, el capital inicial era de 189.000 duros, els quals es repartien de la següent forma: 39.864 duros en el terreny i edifici, 114.936 duros en maquinària i eines, 3.281 duros en cotó, carbó i altres matèries primeres, i 14.578 duros en la inversió que representava una societat subsidiària creada amb la raó de «Ferrer, Cantí y Cía.», situada a Sant Martí de Provençals per tal de dur a terme el blanqueig, la tintura i l'estampat. L'empresa es va convertir ràpidament en la principal fàbrica de Vilanova. L'any 1855 es tornava a escripturar davant del notari Josep Marrugat de Vilanova, encara que la referència que tenim és indirecta. Segons Cabana, el capital havia ascendit a 320.000 duros i Josep Ferrer i Vidal ja comptava amb el 25% d'aquest. Quatre anys més tard, el capital havia augmentat ja fins a 420.000 duros. Aquesta quantitat es trobava invertida de la següent forma:

- 61.892 duros en edificis.
- 151.521 en maquinària i eines.
- 17.505 per la fàbrica de gas.
- 82 en eines per la descàrrega de carbó.
- 57.828 en cotó, carbó, «mucho hilo», peces preparades, teixides i en blanqueig i diversos materials.
- 197.112 en crèdits, un cop deduïts els incobrables.
- 4.385 en efectiu.

En total sumava 490.320 duros, però d'aquesta xifra en restaven 70.302 de deutes de la societat. En aquesta època havien desaparegut alguns socis i n'havien aparegut alguns de nous. D'una banda,

Els mostraris de teixits de cotó, màxim exponent de la indústria vilanovina, eren ostentósament exhibits a l'Exposició Regional de 1882.

Pere Triola —també soci de la «Fàbrica de la Rambla»— que havia entrat en l'escriptura de 1855 i Domènec Vidal havien mort i els seus hereus havien decidit vendre el seu capital a altres socis —l'escriptura especifica que Triola l'havia venut a Pelegrí Marquès. En canvi, les vídues de Bartomeu Güell i Joan Ferrer, continuaven la participació en el negoci. Josep Ferrer continuava tenint la participació majoritària -93.500 duros, 23% del capital-, darrera seu la sogra —Pau Soler Roig també havia mort—, amb 72.000 duros i Pelegrí Marquès, amb 70.000. Dos socis nous havien entrat: *Soler (y hermano)*, que ja participaven en forma d'escriptura de reconeixement d'un altre soci des de temps abans i el notari Jaume Marià Ramona. La capacitat empresarial de Ferrer i Vidal i l'atracció de capital que va generar havien convertit la «Fàbrica de Mar» en una de les empreses més avançades de Catalunya a començaments del anys seixanta, tal com reconeixia Giménez Guted: «ésta es la primera y hasta hoy la única fábrica en España en que se hila, teje y estampa el género llamado *chaconás*, y piezas de batista de 25 hilos en 14 de pagada española.»⁽²²⁾

L'any 1854 s'escripturava la societat «Santacana, Sadurní y Cía.», també per fabricar filats i teixits de cotó. Aquesta és, potser, una de les més desconegudes i, a més a més, les escriptures notariales aporten poca informació sobre els seus socis. Un dels directors, Joaquim Sadurní Capara, era nascut a Ripoll i havia arribat a Vilanova per treballar a la «Fàbrica de la Rambla» com a encarregat de la màquina de vapor i dels motors i primer contramestre de la filatura. Després passà a treballar per Josep Ferrer i Vidal a la «Fàbrica de Mar». Respecte els altres socis, sis declaren ser naturals de Vilanova, un de Cubelles (Ramon Prat i Pons) i l'altre de Barcelona (Joaquim Mas i Martí). Entre els sis vilanovins podem destacar la presència de Joan Santacana Castany, un «indiano» que participava en l'empresa junt amb el seu germà Josep; també es pot destacar la participació de Josep Antoni Salom i Jacas, que fou membre destacat de l'Institut Industrial de Catalunya i del Círculo Hispano-Ultramarino de Barcelona. Els altres tres socis eren la vídua d'Antoni Juliachs, Gabriel Mas Rafecas i Joaquim Fontanals Illa. El capital inicial era de 120.000 duros i es concentrava sobretot en les mans Salom Jacas (30.000) i dels germans Santacana (20.000 i 10.000). En l'escriptura de l'any 1860 el capital havia augmentat a 200.000 duros. En aquest cas l'havien dividit en accions de 12.500 duros de les quals 4 eren en poder de Josep A. Salom, de manera que dominava el 25 % del capital. Ara s'havien

BANCO URQUIJO CATALÁN

CENTRAL: BARCELONA

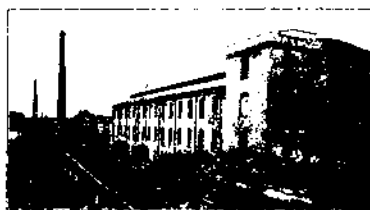
Agencias en GERONA, REUS,
MATARÓ y VILLANUEVA y GELTRÚ

Delegaciones en Sitges, Palamós, La Bisbal y Bañolas

CUENTAS CORRIENTES A LA VISTA Y A PLAZO FIJO
COBRO Y DESCUENTO DE LETRAS = GIROS = COMPRA
Y VENTA DE VALORES = PAGO DE CUPONES = DE
PÓSITOS EN CUSTODIA = CASAS DE ALQUILER, ETC.

Corresponsal del BANCO DE ESPAÑA
EN MATARÓ Y VILLANUEVA Y GELTRÚ

SUCESORES DE JUAN ESCODA Y VIÑES

Vista de la Fábrica

FABRICA
DE
HILADOS Y TEJIDOS
DE
ALGODÓN

Despacho:

CALLE BALMES, 34

TELÉFONO 333 A

BARCELONA

Dircc. Teleg:

ESCODA

TELÉFONO 1404

VILLANUEVA Y GELTRÚ

L'any 1926 Vilanova comptava amb cinc fàbriques de teixits i era, aleshores, la més important la dels Successors de Juan Escoda y Viñes.

incorporat dos socis nous, Pere Collaso i Gil, un hisendat natural de l'Havana però resident a Barcelona, que participava amb 25.000 duros; i Ramon Just que en l'escriptura feia constar que era natural de Sitges i que residia a París. Joaquim Olivella Miró i Josep Serra Vidal havien comprat la seva acció el 1855. S'acordava, com en l'escriptura anterior, que hi hauria un establiment per vendre la producció a Barcelona, del qual se n'havia d'encarregar Josep Salom. Cal dir que, tot i les accions que representava cada soci, aquestes eren compartides per una munió de petits accionistes.⁽²³⁾

L'empresa engegada per la raó «Francí, Guardiola y Cía.» era la de menor entitat de les que es van crear al llarg del període. Entre els seus socis destaquen els dos directors: Joan Francí Mata i Joaquim Guardiola Saladrigas, que fan constar a l'escriptura que eren comerciants i naturals de Sant Martí de Provençals. Es produeix en aquesta empresa el fet únic a Vilanova en què els que fan constar la professió de comerciants afirmaven ser de Barcelona, mentre que els inversors locals haurien estat propietaris (Francesc Vidal Ballester, Fèlix Ballester i Cristòfor Rafecas Puig), amb l'única excepció de Bonaventura Puig Rafecas. El capital inicial era més modest del que hem vist fins ara, 38.000 duros. El 1856 renovaven escriptura, ampliant el capital fins a 50.700 duros i canviant la raó a «Llimós, Puig y Cía.» En aquesta s'incorporaven diversos socis nous: Narcís Font Amigó, Josep Roviro-sa Castellví —de Rocacrespa—, Josep Ferrer Rossich i Jeroni Llimós, que entrava com a administrador. L'any 1857 establien una mena de fusió amb «Ribó, Ràfols y Cía.» possiblement per dur a terme algun tipus d'activitat a Barcelona. «Ribó, Ràfols y Cía.» posava en aquesta 20.000 duros —una part dels quals corresponia a una fàbrica de blanqueig— i «Llimós, Puig y Cía.» posava 43.000 corresponents al seu edifici. Ambdues societats, però, no es van acabar d'entendre i resolien dissoldre la fusió cinc mesos més tard «a fin de evitar conflictos y resentimientos dado el gran número de asociados». L'empresa petita hi havia sortit perdent ja que quedava a deure a la «Fàbrica de la Rambla» la quantitat de 43.239 duros, que és gairebé la quantitat que havien aportat de capital. Poc temps després, el 17 de juny de 1858, la societat vendria la maquinària i els efectes a la societat comercial de Barcelona «Nadal y Ribó» pel preu de 38.100 duros.⁽²⁴⁾

De les altres dues empreses que van funcionar, només la «Fàbrica de Sant Joan» o de «cal Xoriguer» ha deixat algun rastre als proto-

*A mitat segle XX les xemeneies encara formaven part de l'horitzó vilanoví
(foto Archivo Cuyàs, s/d).*

cols notariais. L'escriptura de constitució de la primera es va firmar el 22 de juny de 1855 i va prendre el nom de «Puig, Rafecas, Marquès y Cía.» Va intervenir en la seva fundació Isidre Marquès Riba, iniciador d'una coneguda nissaga d'industrials vilanovins. Era fill d'un comerciant i nebot de l'«indiano» Pelegrí Marquès. Ell mateix també havia estat a Cuba. L'any 1865 es signava una nova escriptura segons la qual l'empresa passava a anomenar-se «Rafecas, Marquès y Cía.» A partir d'aquesta escriptura sabem que els socis fundadors de 1855 van ser Pere Puig Escardó, propietari de Vilanova, Joan Serra Totesaus, comerciant de Barcelona, Salvador Raldiris, un dels principals comerciants de Vilanova i que també havia fet alguna estada a Cuba i Josep Oriol Puig Imbern. Cal suposar que el capital inicial era el mateix de l'escriptura de 1855. En aquest any, Josep Oriol Puig havia abandonat la societat i hi entrava per substituir-lo Gabriel Coll Puig, un altre dels comerciants vilanovins que van invertir els seus cabals en la indústria. En aquesta data el soci principal era Pere Puig, que hi participava amb 47.900 duros, i el seguien Joan Rafecas (26.350), Isidre Marquès (22.500), Salvador Raldiris (13.300), Joan Serra (12.300) i Gabriel Coll (11.600).⁽²⁵⁾

Un resum del que va ser la inversió total en aquestes societats l'ofereix el quadre 4. Després d'un període d'arrencada, en què l'única empresa existent era la «Fàbrica de la Rambla» i d'un quinquenni més migrat a causa de la reducció de capital que va representar l'escriptura de la nova raó d'aquesta empresa, es va viure un període d'expansió en la inversió al llarg dels dos quinquennis següents. El darrer període que es contempla posa de manifest la magnitud de la crisi que es va produir durant la «fam de cotó». Cap empresa no va fer nova inversió i, en el cas de la de la Rambla es produeix, fins i tot, una reducció substancial del capital.

QUADRE 4

Inversió en empreses tèxtils a Vilanova i la Geltrú (capital en pessetes)

	Rambla	Mar ⁽¹⁾	Santacana	Xoriguer ⁽²⁾	Francí ⁽³⁾	Total ⁽⁴⁾
1839-1845	1.004.440					1.004.440
1846-1850	-154.440	945.000				790.560
1851-1855	100.000	655.000	600.000	669.975	190.000	2.214.975
1856-1860		500.000	400.000		63.500	963.500
1861-1865	-265.000					-265.000
Total	685.000	2.100.000	1.000.000	669.975	253.000	4.708.475

(1) **Fàbrica de Mar:** Denominació popular de l'empresa «José Ferrer y Cia.». La inversió del quinquenni 1851-1855 l'he extreta de Francesc Cabana (1993, p. 172), ja que es pot considerar que el capital que indica aquest autor correspon a l'escriptura de 5 de maig de 1855 que van signar els socis davant del notari Josep Marrugat de Vilanova i la Geltrú, cosa que sabem a partir de l'escriptura de 1859. El problema que hi ha és que aquest volum de 1855 s'ha perdut i, per tant, no l'hem poguda consultar. Segons Giménez i Guitèd, el capital d'aquesta societat era de 2.200.000 pessetes el 1860.

(2) **Cal Xoriguer** o Fàbrica de Sant Joan, era la denominació popular de l'empresa «Puig, Rafecas, Marqués y Cia.», que a partir de 1865 s'anomenà «Rafecas, Marqués y Cia.». Cabana indica que el capital fundacional era de 670.000 pessetes, que consten al quadre. Com que tenim el mateix problema que amb la Fàbrica de Mar (l'escriptura fundacional és de 1855, del notari Marrugat), no he considerat que hi hagués inversió entre 1855 i 1865. Giménez i Guitèd dona un capital sensiblement inferior per a aquesta societat (393.400 ptes.), que devia fer com a estimació del fix.

(3) **Francí, Guardiola y Cia.:** Aquesta societat presenta algunes complexitats, ja que durant un temps va funcionar fusionada amb la «Fàbrica de la Rambla». El 1858 la societat s'havia venut a «Nadal y Ribó» pel preu de 38.100 duros (190.500 pessetes,

L'edifici on es va instal·lar la fàbrica de teixits del carrer de Sant Roc, establerta el 1854 sota la firma «Santacana, Sadurní y Cia.», va patir, el 1913, un terrible incendi. La nau que va acollir, en els seus darrers anys d'existència, una empresa de calçat del tipus «Wamba» va ser enderrocada l'any 1971 (Arxiu Fotogràfic Joan Virella-1953).

vegeu notari Òdena de Barcelona, 27-5-1861), però en l'escriptura de liquidació (notari Ramona de Vilanova, 4-7-1860) l'empresa es va valorar en 238.500 pessetes. Giménez i Guitied encara dona un capital més inferior per a «Nadal y Ribó»: 150.775 pessetes.

- (4) Les escriptures notariales encara ens donen informació d'una societat que es va crear amb el nom de «Rabella y Cia.», però aquesta no va arribar a funcionar, ja que no n'hi ha més constància (ni notarial, ni per les matrícules industrials). D'altra banda, sí que hi va haver una empresa que funcionava amb el nom d'«Amigó, Moncunill y Cia.», de la qual no hi ha cap constància notarial, però sí que surt a les matrícules, a l'estadística de la Junta de Fàbriques de 1850 i a Giménez i Guitied. Aquest darrer estima el capital en 163.275 pessetes, per la qual cosa podríem augmentar el total del quadre a 4.871.750 pessetes.

FONTS: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona; AHCVG, AP.

4. CONCLUSIONS

En les dècades centrals del segle passat Vilanova i la Geltrú va viure un procés d'industrialització que la va convertir en un dels principals centres tèxtils catalans. Aquest procés s'havia concentrat fonamentalment en el sector cotoner i es va caracteritzar per un elevat grau de concentració: només un grup reduït d'empreses però amb una inversió de capitals considerable. El fet que aquest representés encara a començaments de segle XX més del 85% de la quota de la tarifa 3ª de la matrícula industrial, que el 1861 el Garraf representava el 7% de la filatura i el 5,24 del tissatge al Principat, o el fet que encara el 1904 Vilanova sola representés el 4% d'aquesta quota a Catalunya o el 3% de la quota espanyola ens dóna idea de la magnitud que va arribar a tenir aquest sector.

D'altra banda, la característica fonamental d'aquest procés és l'elevadíssim grau de participació que van tenir els comerciants i els «indianos» vilanovins en la inversió industrial. Si bé el cas vilanoví és un extrem, és significatiu del canvis operats en el sistema de relacions comercials català, ja que aquests comerciants i «indianos» van fer les seves fortunes en un sistema la clau de volta del qual era l'exportació de vins. Aquest és un dels trets que diferenciaria el cas català respecte d'altres com el britànic o el francès. Tot plegat em fa pensar que és aquesta participació del capital acumulat amb el comerç de vins i aiguardents, un dels principals factors explicatius del per què es produí justament a Vilanova aquesta gran expansió de la indústria cotonera.

Finalment, aquest procés va assentar les bases de l'incipient procés de diversificació que es produí a finals de segle XIX i a començaments del XX. L'intent de fer arrelar la indústria llanera, l'aparició de la indústria paperera, la modernització de les farineres (les farines i derivats —pastes de sopa, per exemple— representaven el 1913 el 2,43% de la indústria a Vilanova), o la instal·lació de la casa Pirelli a Vilanova el 1902 en són bones mostres.

APÈNDIX

Estructura industrial de Vilanova i la Geltrú, 1856-1913

Contribuents

	1856	1861	1877	1886	1904	1913
Tèxtil	12	11	6	8	8	8
Metallúrgiques	1	1	4	4	6	2
Química	1	1	3	4	1	
Fusta i suro	1	1	1	3	2	
Cuir i calçat					1	1
Vidre, calç i productes ceràmics	4	6	6	5	5	1
Paper i arts gràfiques					3	4
Productes alimentaris i begudes						
Farines i derivats	1	3	4	2	5	5
Vins i destil·lats	3	1		1	3	1
Altres	1		5	4	7	7
Productes energètics			1	1	1	2
Total	23	24	24	29	46	34

Contribuents %

	1856	1861	1877	1886	1904	1913
Tèxtil	54.55	45.83	21.43	28.57	17.39	23.53
Metallúrgiques	4.55	4.17	14.29	14.29	13.04	5.88
Química		4.17	3.57	10.71	8.70	2.94
Fusta i suro	4.17	3.57	3.57	6.52	5.88	
Cuir i calçat					2.17	2.94
Vidre, calç i productes ceràmics	18.18	25.00	21.43	17.86	10.87	2.94
Paper i arts gràfiques					6.52	11.76
Productes alimentaris i begudes						
Farines i derivats	4.55	12.50	14.29	7.14	10.87	14.71
Vins i destil·lats	13.64	4.17			6.52	2.94
Altres	4.55		17.86	14.29	15.22	20.59
Productes energètics			3.57	3.57	2.17	5.88
Total	19.265	26.599	32.041	79.789	91.166	77.841

Quotes (en pessetes)

	1856	1861	1877	1886	1904	1913
Tèxtil	18.722	25.572	29.478	76.885	78.761	67.162
Metàl·lúrgiques	104	121	312	526	3.658	996
Química	55	65	73	190	352	74
Fusta i suro	128	182	193	635	670	
Cuir i calçat					55	66
Vidre, calç i productes ceràmics	118	489	202	276	54	63
Paper i arts gràfiques					865	1.946
Productes alimentaris i begudes						
Farines i derivats	42	145	443	329	1.205	1.898
Vins i destil·lats	208	80		114	1.475	1.295
Altres	17		474	281	1.245	1.438
Productes energètics			877	995	2.841	2.242
Total	100	100	100	100	100	100

Quotes %

	1856	1861	1877	1886	1904	1913
Tèxtil	97.18	96.14	92.00	96.36	86.39	86.28
Metàl·lúrgiques	0.54	0.45	0.97	0.66	4.01	1.28
Química	0.29	0.24	0.23	0.24	0.39	0.10
Fusta i suro	0.48	0.57	0.24	0.70	0.86	
Cuir i calçat					0.06	0.08
Vidre, calç i productes ceràmics	0.61	1.84	0.63	0.35	0.06	0.08
Paper i arts gràfiques					0.97	2.50
Productes alimentaris i begudes						
Farines i derivats	0.22	0.54	1.38	0.41	1.32	2.43
Vins i destil·lats	1.08	0.30		0.14	1.62	1.66
Altres	0.09		1.48	0.35	1.37	1.85
Productes energètics			2.74	1.25	3.12	2.88
Total	100	100	100	100	100	100

FONTS: AHCVG, AM, Matricules industrials.

NOTES

- (1) Jordi NADAL (1982) i (1991).
- (2) Josep Mª FRADERA (1987).
- (3) Per a una anàlisi del comerç decimonònic vilanoví podeu consultar el capítol segon del meu treball de recerca de doctorat, Raimon SOLER (1995).
- (4) Francesc DE PAPIOL (1989), Albert VIRELLA (1990).
- (5) Jaume TORRAS I ELIAS (1984), p. 126.
- (6) Sobre la importància de la indústria tèxtil a la zona interior del Penedès podem consultar Jordi NADAL (1982), p. 198; Raimon SOLER (1995), p. 44, nota 9. Ramon ARNABAT (1992), pp. 29-30.
- (7) Alexandre SÁNCHEZ (1989), p. 110.
- (8) Jordi NADAL (1982) i (1991b), Jordi MALUQUER DE MOTES (1976).
- (9) Pere PASCUAL (1991), p. 40.
- (10) Jordi NADAL (1982), pp. 208-209; Jordi NADAL i Carles SUDRIÀ, directors (1994); Carles SUDRIÀ (1994); Carles SUDRIÀ, Pere PASCUAL i Lluís CASTAÑEDA (1992), p. 196; Albert CARRERAS (1990), p. 89; Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA (1993), p. 30; Jordi MALUQUER DE MOTES (1995).
- (11) Carles SUDRIÀ, Pere PASCUAL i Lluís CASTAÑEDA (1992), pp. 196-198.
- (12) Arxiu Històric Comarcal de Vilanova i la Geltrú, Arxiu de Protocols (AHCVG, AP), notari Joan Manuel Planas Compte, 25-1-1849; Arxiu Històric Comarcal de Vilanova i la Geltrú, Arxiu de Protocols (AHCVG, AP), notari Josep Marrugat, 8-8-1853, 2-3-1854 i 22-6-1855. Vull agrair als integrants del projecte «Financiación del proceso de industrialización en Cataluña, 1860-1885», finançat per la CAYCIT (PB90-0436) i dirigit per Jordi Nadal i Carles Sudrià i integrat, a més, per Lluís Castañeda, Pere Pascual, Alexandre Sánchez, Xavier Tafunell i Francesc Valls el fet que m'hagin facilitat la consulta dels protocols notariais que han recollit a la seva Base de dades «Empreses i empresaris de la Catalunya del Segle XIX».
- (13) Pere PASCUAL (1990), pp. 262-263.
- (14) Raimon SOLER (1995), p. 28.
- (15) La gestació i els efectes de la crisi de 1866 han estat explicats per Pere PASCUAL (1990), pp. 261-303.
- (16) Jordi NADAL (1982), p. 212.
- (17) Jordi NADAL i Carles SUDRIÀ (1981), p. 17-24. De fet, sembla que l'anomenat «pacte colonial» no va fer res més que accelerar el procés d'independència cubana.
- (18) Arxiu Històric Comarcal de Vilanova i la Geltrú, Arxiu Municipal (AHCVG, AM), lligall 2.878.
- (19) AHCVG, AM, lligall 2.878 i matrícules industrials.
- (20) AHCVG, AM, lligall 2.878, lligall 1.664, *Demostración...* Segons aquesta informació, Cristòfor Ravella es trobava entre els deu principals contribuents i es dedicava principalment al comerç de vi, aiguardent i cereals.

- (21) Les informacions sobre les professions procedeixen totes de les contribucions de 1812, 1826, 1836, 1852, de la *Demostración...*, de la informació de l'any 1823 per la contribució per a la carretera de Vilafranca, i dels protocols notariais. La informació de les escriptures AHCVG, AP, notari Antoni Vidal y Ballester, 26-8-1833; notari Jaime Mariano Ramona Mayner, 2-10-1844, 15-1-1848, 21-1-1852, 13-1-1856 i 29-3-1865. Una anàlisi de les vicissituds d'aquesta empresa la podeu trobar a Jordi NADAL i Enric RIBAS (1974) i a Raimon SOLER (1995) al capítol IV.
- (22) AHCVG, AP, notari Jaume Marià Ramona Mayner, 29-1-1844; 22-5-1855; notari Josep Marrugat, 16-6-1859. AHPB, notari Joan Manuel Planas Compte, 25-1-1849. Jordi NADAL i Xavier TAFUNELL (1992), p. 50; Francesc CABANA (1993), p. 172; FRANCISCO GIMÉNEZ GUITED, p. 68.
- (23) AHCVG, AP, notari Josep Marrugat, 2-3-1854, 2-1-1860. AFR *Llibre d'acords 1848-1885*, 28-8-1848, fol. 13. Miquel IZARD (1979), pp. 75 i 79.
- (24) AHCVG, AP, notari Josep Marrugat, 8-8-1853; notari Jaume Marià Ramona Mayner, 14-10-1856. AHPB, notari Montserrat Corominas, 10-2-1857; notari Francesc Falp, 18-7-1857; notari Joaquim Òdena, 27-5-1861.
- (25) AHCVG, AP, notari Jaume Marià Ramona, 22-12-1865. Francesc CABANA (1993), pp. 126-128; Josep Mª FREIXA (1959), p. 144; AA. DD. (1990).

BIBLIOGRAFIA

- AA. DD. «Americanos», «Indianos». *Arquitectura i urbanisme al Garraf, Penedès i Tarragonès (Baix Gaià). Segles XVIII-XX*, Biblioteca-Museu Balaguer, Vilanova i la Geltrú.
- ARNABAT, Ramon (1992). *Els treballadors de Vilafranca al darrer terç del segle XIX*, Museu de Vilafranca, Vilafranca del Penedès.
- CABANA, Francesc (1993). *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya*, vol. 2, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- CARRERAS, Albert (1990). *Industrialización española: estudios de historia cuantitativa*, Espasa-Calpe, Madrid.
- FRADERA, Josep M^a (1987). *Indústria i mercat, Les bases comercials de la indústria catalana (1814-1915)*, Crítica, Barcelona.
- FREIXA OLIVAR, Josep M^a (1959). *Anales de Villanueva y Geltrú (1850-1930)*, Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer, Vilanova i la Geltrú.
- GIMÉNEZ GUITED, Francisco (1862). *Guía fabril e industrial de España*, Madrid-Barcelona.
- IZARD, Miquel (1979). *Manufactureros, industriales y revolucionarios*, Crítica, Barcelona.
- MALUQUER DE MOTES, Jordi (1976). «La estructura del sector algodonero en Catalu-

- na durante la primera etapa de la industrialización (1832-1861)", *Hacienda Pública Española*, Madrid, pp. 133-148.
- MALLOQUER DE MOTES, Jordi (1995). «El índice de la producción industrial de Cataluña. Una nueva estimación (1817-1913)», *Revista de Historia Industrial*, núm. 5, Barcelona, pp. 45-71.
- NADAL, Jordi (1982). *El fracaso de la Revolución industrial en España, 1814-1913*, Ariel, Barcelona.
- NADAL, Jordi (1991). «La indústria cotonera», *Història econòmica de la Catalunya contemporània, s. XIX. Indústria, transports i finances*, vol. 3, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, pp. 13-85.
- NADAL, Jordi, i RIBAS, Enric (1974). «Una empresa cotonera catalana: la fàbrica 'de la Rambla', de Vilanova, 1841-1861", *Recerques*, núm. 3, Barcelona, pp. 47-81.
- NADAL, Jordi, i SUDRIÀ, Carles (1981). *Història de la Caixa de Pensions*, Caixa de Pensions per a la Vellesa i l'Estalvi, Barcelona.
- NADAL, Jordi, i SUDRIÀ, Carles, directors (1994). *Capitalistes i fabricants. Els orígens del capital industrial a Catalunya*, Barcelona. Treball inèdit.
- NADAL, Jordi, i TAFUNELL, Xavier (1992). *Sant Martí de Provençals, pulmó industrial de Barcelona (1847-1992)*, Columna, Barcelona.
- PAPIOL, Francesc (1989). *Respostes al qüestionari de Zamora*. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú-Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer, Vilanova i la Geltrú.
- PASCUAL, Pere (1990). *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XX. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic*, Crítica, Barcelona.
- PASCUAL, Pere (1991). *Fàbrica i treball a la Igualada de la primera meitat del segle XIX*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- PRADOS DE LA ESCOSURA, Leandro (1993). *Spain's gross domestic product, 1850-1990: a new series*, Ministerio de Economía y Hacienda, Madrid.
- SÁNCHEZ, Alexandre (1989). «La era de la manufactura algodoneria en Barcelona, 1736-1839», *Estudios de Historia Social*, núm. 48-49, pp. 65-114.
- SOLER, Raimon (1995). *Desenvolupament comercial i creixement industrial a Catalunya. Vilanova i la Geltrú 1839-1914*, treball de recerca del Programa de Doctorat interuniversitari en Història Econòmica, Universitat Autònoma de Barcelona, treball inèdit.
- SUDRIÀ, Carles; PASCUAL, Pere, i CASTAÑEDA, Lluís (1992). «Oferta monetaria y financiación industrial en Cataluña, 1815-1960», *Revista de Historia Industrial*, núm. 2, Barcelona, pp. 189-209.
- TORRAS I ELIAS, Jaume (1984). «Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII», *Revista de Historia Económica*, núm. 3, pp. 113-127.

TORRAS I RIBÉ, Josep M^e (1979). *La revolució industrial a la comarca de l'Anoia*, Episodis de la Història 232-233, Rafael Dalmau editor, Barcelona.

VIRELLA, Albert (1990). *L'aventura ultramarina de la gent de Vilanova i la nissaga dels Samà*, Museu de Vilafranca, Vilafranca del Penedès.